

Utrecht en 'de wandeling'

ANNE-MARIE TEN CATE

Utrecht maakt tumultueuze tijden door. Er zijn grootscheepse plannen voor uitbreiding en verbetering van het winkelhart van Nederland: het Utrechts City Project (UCP). Maar of de nodige miljoenen bijeenkomen is nog maar de vraag. Ook is zojuist een overeenkomst gesloten over de grenswijziging met Vleuten-De Meern voor de bouw van de nieuwe stad Leidsche Rijn met 30.000 woningen. De sneltram is voorlopig van de baan. Over de plannen voor uitbreiding van Dudok's schouwburg op het Lucas Bolwerk zijn de meningen zeer verdeeld.

Het is tijd voor bezinning en een wandeling over de Singels.

Aanleg van de Catharijnebaan in 1972. Zal de baan straks weer met water gevuld zijn? (foto Rijksarchief Utrecht).

In het Utrechts Nieuwsblad van 9 april werden uiteraard in het kader van de verkiezingsstrijd en het wisselen van de 'raadswacht' de resultaten van de afgelopen vier jaar keihard samengevat met de volgende woorden: 'Mooie plannen, maar geen paal de grond in'. Veel plannen en nota's, weinig resultaat. De woningnood is groot, maar de grenzen zijn bereikt en de onderhandelingen met de randgemeenten verliepen stroef. Net voor de raadsverkiezingen werd overeenstemming bereikt met Vleuten-de Meern over annexatie van het kassengebied. Het Utrechts Cityproject, een ander heet hangijzer, heeft de gemeente inmiddels ruim 10 miljoen aan voorbereiding gekost, terwijl verschillende partners gaandeweg afhaakten. Het grootste tumult veroorzaakten de plannen voor de sneltram, vooral politiek. Binnen één jaar werd besloten

vóór aanleg om vervolgens het plan voor onbepaalde tijd in de ijskast te zetten.

Met de restauratie van het Duitse Huis is eindelijk, dankzij de aardgasbaten, begonnen, maar of er nu een Vijfsterren tophotel komt of een andere instelling is evenmin duidelijk. Een wandeling terug in de tijd en door de groene long van Utrecht doet al deze plannenmakerij vergeten, zij het tijdelijk, want om het Lucasbolwerk met de stadsschouwburg*, kan men niet heen.

Slechten der wallen

Tussen 1820 en 1830 was de bevolking van Utrecht toegenomen met een kwart tot 43.000 inwoners. De situatie met vandaag de dag is vergelijkbaar. Er heerste woningnood en de stad was vol. De verdedigingswerken bestonden uit een stadsmuur en wal, een

groot aantal waltorens, vijf stadspoorten en acht bastions en bolwerken. In de torens waren allerlei bedrijffjes ondergebracht of ze werden bewoond. Bastion Sterrenburg was een vuilnisbelt.

Door het voltooiën van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in 1824 waren de verdedigingswerken overbodig geworden. Er gingen steeds meer stemmen op de wallen te slechten en het 'stenen corset' af te gooien. Ten tijde van burgemeester *Asch van Wijck* (ambtsperiode 1827-'39) werden opnieuw plannen ontwikkeld, waarbij het economisch belang – meer distributiemogelijkheden scheppen door de vaarroute door de stad te leggen – zwaar woog. Hieraan lag overigens een plan van zijn voorganger *Moreelse* uit 1664 ten grondslag. Het aanzien van de stad vormde daarbij een belangrijke factor. In 1827 werd de 'Commissie tot Uitbreiding en Verfraaiing der Stad Utrecht' geïnstalleerd. Met verfraaiing werd bedoeld verbetering van 'het gerief, de gezondheid en het genoegen' en het 'uitbreiden en bevalliger maken, ... waardoor deze stad zoowel meerdere gegoede ingezetenen tot zich zal trekken, als zij door vermeerderd vertier aan de werkzame klasse ruime middelen van bestaan zal opleveren'. De bouw van huizen voor de welgestelden moest gestimuleerd worden. Vervallen muren en bouwwerken dienden afgebroken te worden en lelijke gedeelten moesten aan het oog worden onttrokken door nieuwbouw en fraaie plantsoenen of eenvoudigweg door de wal niet af te graven en muren niet af te breken. De parkaanleg moest zich uitstrekken van Tolsteegpoort tot en met het Begijnebolwerk.

J. D. Zocher jr.

Zocher (1791-1870) had eerder in zijn woonplaats Haarlem plannen gemaakt voor plantsoenen op de plaats van gesloopte verdedigingswerken. Dergelijke plantsoenen noemde men toentertijd *wandelingen*. Zocher werd door menig gemeentebestuur gevraagd plannen te ontwikkelen voor plantsoenen en bijbehorende bebouwing. Hij werd in 1829 aangezocht door burgemeester Asch van Wijck voor een grote stadsuitbreiding. In de plannen bevinden zich met het oog op

Singel bij Sonnenburg. (foto A.M.ten Cate)

een betere ontsluiting van Utrecht, ook plannen voor een haven, kaden, magazijnen en eenvoudige woonhuizen, voornamelijk aan de westzijde van de stad ter hoogte van de Catharijnesingel gesitueerd. Een enorm plan waarvan slechts een klein deel werd uitgevoerd. Enkele woningen naar ontwerp van Zocher treft men aan op de Asch van Wijkckskade (1833-1839) en de Rijnkade (ca 1883). Financiële overwegingen verhinderden een verdere uitvoering van Zocher's plannen. L'Histoire se repète. De komst van de spoorwegen midden vorige eeuw zorgden uiteindelijk voor een betere ontsluiting van de stad en een verbetering van de stedelijke economie.

Van belang voor het thema van dit nummer is de zogenaamde 'wandeling', langs het oostelijk deel van de Buitensingel, een smalle strook met op de plaats van de voormalige bolwerken een uitstulping, zich uitstrekkend van de Wittevrouwenpoort tot de Tolsteegpoort. Behalve plattegronden, met daarop alle verschillende boomsoorten en heesters aangegeven, maakte Zocher opstandtekeningen. Idealistische, oogstrelende tekeningen en aquarellen die op de Zochertenoonstelling (1991) in Haarlem en Rotterdam te bewonderen waren. De commissie oordeelde positief maar besloot het plan in fasen uit te voeren en de wandeling tussen Sonnenburg en de Wittevrouwenpoort voorrang te verlenen. Men was het overigens nog niet eens of de Catharijne- en Wittevrouwenpoort wel afgebroken moesten worden.

De werkzaamheden vonden plaats tussen 1829-1861, vertraagd door de Belgische opstand en een cholera-epidemie. Het werk werd uitgevoerd door goedkope arbeidskrachten, geleverd door de armenzorg.

Op de bouw van huizen voor rijke kooplieden direct achter de wandeling kwam al spoedig kritiek.

Het plan van Zocher is zonder veel wijzigingen tot stand gekomen. Wel vond aansluitend een uitbreiding plaats vanaf de Tolsteegpoort in noordwestelijke richting met de aanleg van het Willemsplantsoen en als afsluiting de bouw van de Willemsbrug in 1843, die de verbinding vormde tussen het station en de binnenstad.

Aanvankelijk had Zocher op Sonnenburg een nieuwe Hortus Botanicus gedacht. Maar in 1848 werd op die plek het Meteorologisch Instituut gevestigd, later verrijkt met de sterrenwacht, waarvan de muren vorig jaar werden gerestaureerd. In 1850 werd op Wolvenburg naar ontwerp van stadsarchitect *Cb. Kramm* de gevangenis gebouwd, die misschien overbodig wordt nu Utrecht een nieuwe gevangenis krijgt.

Rond 1860 werden o.l.v. Zocher, die inmiddels werd bijgestaan door zijn zoon *L.P. Zocher*, Lepelenburg en Lucas Bolwerk afgegraven en tot plantsoen gemaakt. Op het Lucas Bolwerk bevond zich een muziektent en er werd een vaste verbinding, de Lucasbrug, aangelegd. Begin deze eeuw werd het plantsoen vernieuwd en werd het terrein weer glooiend gemaakt. Vanaf 1938 werd er op het Lucasbolwerk ruimte gereserveerd voor de bouw van de Schouwburg, waarvoor de muziektent moest wijken. Het Begijnbolwerk in het noorden werd tenslotte in 1870 afgegraven en met woonhuizen bebouwd.

Groengordel van Zocher vrijwel gaaf

Behalve de bouw van de schouwburg is de hele groengordel van Zocher van de Wittevrouwenbrug tot aan de Willemsbrug nog vrijwel gaaf en treft men er over de 200 bejaarde, uitheemse en bijzondere bomen uit de

Zocherperiode aan. Het gebied is al jaren beschermd monument. Het padenpatroon is bochtig en het terrein glooiend en rijk aan zichtassen. Rijen platanen vindt men o.a. aan het Hieronymusplantsoen en de Tolsteegsingel. Imposante linden treft men overal en ook aan de buitenzijde van de singel staan oude linden, gehinderd door het asfalt. De gemeentelijke plantsoendienst streeft naar een grote variëteit in beplanting. Er wordt regelmatig nieuw aangeplant. Na de restauratie van de muren onder de sterrenwacht is langs de waterkant een rij bloesembomen geplant. Momen-

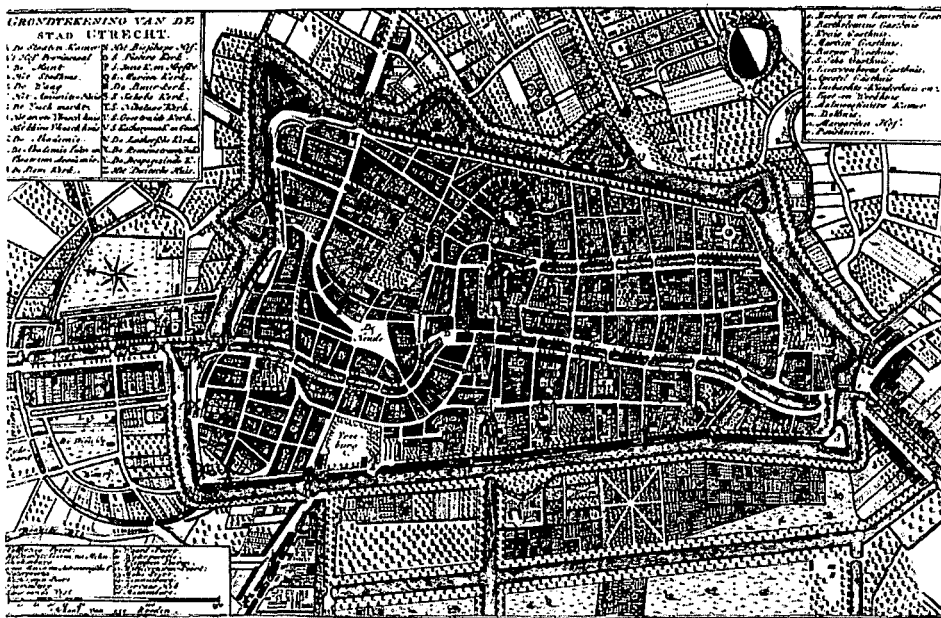

Singel met platanen. (foto A.M.ten Cate)

teel wordt het laatste restje stadsmuur, een geliefde slaapplek voor daklozen, bij het Hieronymusplantsoen gerestaureerd. Tevens wordt het plantsoen hersteld en opnieuw ingericht. De wandelroutes worden veel gebruikt, overal staan banken en vooral in het voorjaar, wanneer de bolgewassen tussen de grasvlakten bloeien, het zonnetje schijnt en de kwakende eenden tevoorschijn komen, waant men zich in het paradijs, optimaal op de zondagmorgen.

Catharijnesingel

In 1958 dreigde acuut gevaar toen het zogenaamde verkeersplan *Feuchtinger* geïntroduceerd werd, waarbij de singels moesten plaats maken voor een ringweg. *Minister Klompé* heeft door haar persoonlijk ingrijpen Utrechts groengordel tenminste weten te behouden. Voor het westelijk deel van de stad werden de plannen voor het winkelhart van Nederland verder ontwikkeld en gedeeltelijk uitgevoerd. De Catharijne- en Weerdsingel werden gedempt ten behoeve van uitvalswegen. In het Utrecht City Project bestaat nu het plan om de Catharijnesingel tot aan het Smakkelaarsveld, inclusief

Stadsplattegrond van Utrecht uit 1758.

werven en terrassen weer terug te brengen: de Catharijnebaan, de kortste snelweg van Nederland, vol laten lopen met water!
Een verademing voor de wandelaar.

Weerdsingel

De werkgroep 'Utrecht weer omsingeld' in 1992 in het leven geroepen, bestudeert in hoeverre de Weerd-

singel, tussen Vecht en Catharijnesingel weer in oude staat terug gebracht kan worden. Eerst is gepolst hoe de Utrechters over een dergelijk ingreep denken. Inmiddels zijn er zo'n 3.000 handtekeningen pro verzameld, waarna men het idee verder is gaan uitwerken. De werkgroep is van mening dat je eerst een prettige leefomgeving moet scheppen, dan komt de economische groei vanzelf wel. Dat het plan enorme consequenties heeft

voor het verkeer is duidelijk. De Weerdsingel is immers een zeer drukke verkeersader. Bovendien zal de uitvoering van het plan een slordige 20 miljoen kosten. De werkgroep gaat onverstoord verder met het uitwerken van de plannen en heeft daarbij ook de T.U. Delft te hulp geroepen. Pas als alles op papier staat, zal het plan aan de gemeente voorgelegd worden. Bij realisatie zou de cirkel ofwel de singel weer rond zijn.

*Voor de verbouwingsplannen van de Stadsschouwburg verwijs ik naar het artikel hierover op pag. 10.

Literatuur:

'Bolwerken als stadsparken; Nederlandse stadswandelingen in de 19de en 20ste eeuw; E. Cremers, F. Kaaij en C.M. Steenbergen. Delftse Universitaire Pers, 1981.
Buiter, Hans. 'Hoog Catharijne; de wording van het winkelhart van Nederland.' Utrecht, 1993.
Moes, Constance D.H. 'Architectuur als sieraad van de natuur; de architectuurtekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr en L.P. Zocher.' Rotterdam, 1991.
'*Parken in Utrecht*'; de geschiedenis van de Utrechtse stadsparken; onder red. van B. Zijlstra. Utrecht, 1988.

LEENHOUTS

Leenhouts' Aannemings-Bedrijf b.v.

OOK GESPECIALISEERD IN
RESTAURATIE EN
ONDERHOUD MONUMENTEN

Uitgevoerd o.a.
in Zuidwest-Nederland:

Kerk te Groede
Kerk en Toren te Kortgene
Toren te St. Kruis
Oostpoort te Sluis
's Landshuis te Hulst
Toren te Stavenisse
Kerk te Vosmeer

Kerk te Dreischor
Kerk te Brouwershaven
Kerk te Aardenburg
Stellingmolen te Hoek
Stellingmolen te Sluis
Zuidpoort te Sluis
Kerk te Baarland

Beltmolen te Cadzand
Standaardmolen
te Retranchement
Waterpoort te Sluis
Diverse woningen
etc. etc.

LEENHOUTS' AANNEMINGS-BEDRIJF B.V.

Nieuwstraat 52, 4524 EG Sluis, Postbus 25, 4524 ZG Sluis, telefoon 01178-74000, telefax 01178-62140